

**ПЕРЕДУМОВИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ РИТОРИЧНОЇ ОСВІТИ
В УКРАЇНІ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ**

**THE BACKGROUND FOR IMPROVING QUALITY
OF RHETORICAL EDUCATION IN UKRAINE
IN SOCIAL AND HUMANITIES HIGHER EDUCATIONAL
INSTITUTIONS FUNCTIONING IN MODERN CIRCUMSTANCES**

У статті визначено передумови підвищення якості риторичної освіти в Україні за сучасних умов функціонування вищих навчальних закладів соціально-гуманітарного профілю. Це питання розглянуто у контексті пошуку оптимальних шляхів і засад підвищення якості риторичної освіти в означених координатах.

Ключові слова: передумови підвищення якості освіти, риторична освіта, Україна, риторика, вищі навчальні заклади, соціально-гуманітарний профіль.

В статье определены предпосылки повышения качества риторического образования в Украине в современных условиях функционирования высших учебных заведений социально-гуманитарного профиля. Этот вопрос рассмотрен в контексте поиска оптимальных путей и основ повышения качества риторического образования в обозначенных координатах.

Ключевые слова: предпосылки повышения качества образования, риторическое образование, Украина, риторика, высшие учебные заведения, социально-гуманитарный профиль.

The article (O. Shcherbakova) defines the background for improving quality of rhetorical education in Ukraine in Social and Humanities higher educational institutions functioning in modern circumstances. This topic is described in the context of searching for optimal ways and elements of improving quality of rhetorical education in the stated sphere.

Key words: background for improving quality of education, rhetorical education, Ukraine, rhetorics, higher educational institution, Social and Humanities.

Постановка проблеми. Дослідження тематики з підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вищій школі України на основі компетентнісного підходу зобов'язує започаткувати осмислення стану й актуальних проблем у цьому вимірі. Із-поміж чималої низки не вирішених на сьогодні питань на разі зауважимо на передумовах підвищення

якості риторичної освіти за сучасних умов функціонування вищих навчальних закладів, беручи до уваги лише їхній соціально-гуманітарний профіль. Авторка, спираючись на наукові праці та навчально-методичні розробки сучасних риторів (С. Д. Абрамовича, Н. В. Артикуци, Я. В. Білоусової, Г. Л. Бондаренко, Н. Б. Голуб, В. М. Вандишева, Ю. П. Єлісовенка, С. Я. Єрмоленко, О. Б. Залюбівської, Л. Г. Зубенко, Т. В. Ільїної, Е. В. Лузік, Г. П. Клімової, С. М. Коваленка, Т. В. Ковтун, Н. А. Колотілової, Т. А. Космеди, Л. В. Кравець, З. Й. Куньч, Н. В. Кутузи, Л. І. Мацько, О. М. Мацько, В. В. Молдована, В. П. Олійника, О. Б. Олійник, Г. С. Онуфрієнка, Н. П. Осипової, Г. М. Сагач, З. О. Сергійчук, Я. М. Сєдової, Л. С. Спанатій, В. Г. Стовпця, І. С. Паримського, А. В. Первушиної, О. Д. Пономарьова, М. П. Препотенської, Н. Я. Пухальської, О. Г. Романовського, О. І. Тарасової, І. О. Татаріної, А. О. Ткаченка, Л. П. Ткаченко, М. П. Требіна, С. К. Хаджирадевої, І. В. Хоменко, Г. Л. Чайки, Н. Г. Чибісової, М. Ю. Чікарькової, Т. К. Чмут, Л. І. Чулінди, М. Г. Яцимірської та ін. (прізвища подані за алфавітом)), намагається переосмислити і свій викладацько-дослідницький досвід роботи, оскільки упродовж останніх років (із 2000 р. [1]) постійно виявляє незгасимий інтерес до риторикознавчої проблематики (понад 50 публікацій у фахових виданнях і матеріалах конференцій різного рівня у Києві, Львові, Харкові, Одесі, Луганську, Тернополі, Чернівцях, а також у Москві, Санкт-Петербурзі, Воронежі, Астрахані, Ярославлі, Томську й Мінську), а з травня 2013 р. (у новій якості – старшого наукового співробітника Інституту вищої освіти НАПН України) підключилася до розробки провідної теми відділу теорії та методології гуманітарної освіти (зав. відділом проф. Г. В. Онкович) з оптимізації циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищій школі України в контексті євроінтеграції.

Мета роботи полягає в окресленні започаткованої проблеми й зауваженні на складових передумов підвищення якості риторичної освіти в Україні за сучасних умов функціонування вищих навчальних закладів (соціально-гуманітарний профіль). Реалізація мети розглядатиметься у контексті початкового пошуку оптимальних шляхів і засад підвищення якості риторичної освіти в означених координатах з наміром подальших досліджень вагомих чинників підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вищій школі України на основі компетентнісного підходу.

Завдання роботи – визначити передумови підвищення якості риторичної освіти в Україні за сучасних умов функціонування вищих навчальних закладів соціально-гуманітарного профілю, зокрема з огляду й на власний викладацько-дослідницький досвід.

Виклад основного матеріалу. Започаткування комплексного дослідження з осмислення стану й актуальних проблем підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін (риторики загальної й часткової, педагогічної риторики, педагогічної майстерності, практичної риторики, ораторського мистецтва, основ красномовства, мистецтва слова, мистецтва презентації, еристики (мистецтва полеміки), гомілетики

(духовного красномовства), культури слова, культури і техніки усного фахового мовлення, стилістики української літературної мови, мовленнєвої комунікації, етики ділового спілкування тощо) у вищій школі України на основі компетентнісного підходу ставить перед нами низку завдань. Із-поміж першочергових назвемо наступні: аналіз науково-методичної літератури та вивчення наявного досвіду з реалізації компетентнісного підходу у викладанні риторикознавчих дисциплін у вітчизняних вищих навчальних закладах (соціально-гуманітарний цикл) з урахуванням особливостей сучасних комунікативних процесів; визначення цілей, завдань і змісту „Риторики” (й інших дисциплін) та особливостей їх реалізації у ВНЗ соціально-гуманітарного профілю; з’ясування специфіки методичних побудов курсів „Риторика” та основних підходів до розробок навчальних програм і методичних матеріалів (підручників, посібників, хрестоматій, словників тощо); вияв ознак риторикознавчої компетенції (світоглядної, культурознавчої, комунікативної, мовної, власне риторичної) як основи ефективної життєдіяльності як викладача, так і студента вишу; тощо.

Важливою компонентою серед наведеного – на початковому етапі розробки – постає питання пошуку оптимальних шляхів і засад підвищення якості риторичної освіти в означених координатах, розгляд якого неможливий без визначення складових передумов підвищення якості риторичної освіти в Україні за сучасних умов функціонування ВНЗ (соціально-гуманітарний профіль). Упродовж останнього десятиліття проблематика забезпечення якості вищої освіти стала провідною темою обговорення з огляду на міжнародний – євроінтеграційний – рівень цього питання. Наше завдання ми вбачаємо у визначенні важливих передумов в означуваному процесі з урахуванням національних особливостей функціонування вищої освіти на вітчизняних теренах, які не стосуються концептуальних чи законодавчих засад підвищення якості освіти у нашій державі. Оскільки йдеться про особливу сферу життєдіяльності людини – риторичну освіту, що має особливий статус, пов’язаний з історичною закоріненістю класичних традицій академічного і духовного красномовства.

Риторика (у перекладі з грецької – „ораторське мистецтво” або „мистецтво виголошення промов”) як одна з найдавніших гуманітарних дисциплін вивчає способи побудови художньо виразного, емоційно образного і логічно послідовного публічного мовлення оратора. Ця наука красномовства (або теорія ораторського мистецтва), яке ще за античних часів уважалося даром богів і водночас мистецтвом, котре слід постійно вивчати. Вона (у сукупності з іншими риторикознавчими дисциплінами) є цілісною системою знань і старань людства, що з прадавніх часів складалася з таких канонічних вимог, як природні здібності, вивчення мистецтва красномовства, наслідування взірців, постійні вправи, практичний досвід.

Межа нинішніх століть і десятиліть презентує сучасну риторіку як універсальну царину гуманітарного знання, яка дедалі упевненіше стає дорогоцінним надбанням багатьох культурно-освітніх закладів України і світу. Вона визначається як комплексна наука, що інтегрує в собі низку

суміжних дисциплін соціально-гуманітарного циклу – етику і логіку, філософію й естетику, психологію і педагогіку, літературо- й мовознавство, культурологію і теорії масових та соціальних комунікацій, журналістську й сценічну майстерність тощо. Вона є ефективним засобом формування в молодій людині цілісної системи особистісних якостей – культури мислення й мовлення, культури спілкування й виконавської майстерності тощо.

Риторика загальна вивчена й досліджена значно ґрунтовніше, аніж часткова – професійно зорієнтована. Риторика як синтез науки й мистецтва усної публічної переконуючої комунікації, як наука й мистецтво переконання Живим Словом завойовує належне місце серед інших курсів для студентів ВНЗ (хоча і не увіходить, за європейською системою, до числа обов'язкових дисциплін у вишах). Проте визнаємо, що місце, роль і значення риторики в означеному контексті ще не достатньо вивчені. У цілому ж постає проблема забезпечення процесу оволодіння потенційними претендентами на увіходження до професійної еліти України і світу багатогранними можливостями мистецтва живого слова як засобу багатоманітного і різноспрямованого впливу на сучасну комунікативну аудиторію. Риторика передусім засвоюється на сукупності певних психофізичних якостях кожної конкретної особистості, її устремлінь і уподобань щодо використання свого мовлення чи спілкування залежно від тих чи інших інтересів, поглядів чи ідей. Уже стали хрестоматійними положення, що вона ґрунтується на глибинному знанні матеріалу промови, засвоєнні досвіду найкращих ораторів минулого і сучасного, досконалому володінні державною літературною мовою, знанні позамовних аспектів ораторської майстерності.

Зважмо також на особливу місію нової комунікаційної еліти – забезпечувати суспільство формуванням світоглядних позицій, ціннісних орієнтацій, суспільних ідей, власних переконань людей тощо, а також подавати своїми риторичними вчинками взірці для наслідування щодо формування риторичної культури особистості. До того ж, варто говорити про якісну риторичну освіту, яка ґрунтується, то вона має надати можливість кожному бажуючому (залежно від його професійних компетенцій, ціннісних орієнтацій і соціальних спрямованостей) долучитися до цього невичерпного і незбагненої скарбниці і незбагненого джерела прадавньої пам'яті і людської мудрості.

Зусиллями багатьох дослідників у царині риторики, ораторського мистецтва (красномовства), а також культури мислення, мовлення й спілкування, створюються нові – концептуальні – підходи до викладання риторикознавчих предметів. Проте наявний власний викладацько-дослідницький досвід роботи у цій галузі знань (світські вищі навчальні заклади [2] і духовні установи [6]) дозволяє нам виділити й такі деякі важливі, на наш погляд, передумови. Щонайперше йдеться не просто про знання викладачами своїх предметів (хоча риторичні знання ми вважаємо базовою – константною – категорією у професійній і творчій життєдіяльності людини) [9], а й закоханості у них; потребу і бажання постійного самовдосконалення у щоденній мовленнєвій практиці; використання усіх

можливостей неперервної риторичної освіти для викладачів і студентів різних спеціальностей (починаючи з першого курсу й до останнього дня навчання і викладання); підкріплення якісного навчально-методичного забезпечення цих дисциплін; побудову навчального процесу таким чином, аби поінколи брак аудиторного часу компенсувався позааудиторними заняттями (зادля цього, скажімо, нами засновано Авторський центр риторичної культури (2001) для факультативної співпраці зі студентством [3]) чи цікавими завданнями для самостійної підготовки до публічних промов молоді (цікавий досвід має, наприклад, Н.В.Артикуца, яка уже вшосте провела змагання риторів серед студентства Києво-Могилянської академії (2013 р.)).

Задля забезпечення цих важливих процесів нами також було розроблено низку авторських концепцій („Бібліотеки риторичних знань” [7], „Риторика гармонізуючого діалогу” [4] тощо [5, 8, 10]. Сподіваємося, що такий різновекторний досвід вивчення риторикознавчої проблематики у журналістській, медіаосвітній, літературознавчій, культурологічній і педагогічній аспектах, сприятиме у подальших студіюваннях окресленої тематики.

Висновки. У попередньому викладі визначено складові передумов підвищення якості риторичної освіти в Україні за сучасних умов функціонування вищих навчальних закладів соціально-гуманітарного профілю; урахувався і власний викладацько-дослідницький досвід авторки статті. Це питання розглядалося у контексті початкового пошуку оптимальних шляхів і засад підвищення якості риторичної освіти в означених координатах з метою подальших досліджень важливих чинників підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вищій школі України на основі компетентнісного підходу. До наступних перспектив роботи у даному напрямі ми відносимо започаткування проекту обґрунтування необхідності викладання риторики як самостійної інтегративної навчально-виховної дисципліни соціально-гуманітарного циклу – такої, що буде обов’язковою для опанування студентською молоддю.

Література

1. Еристика (Риторика) : навч. програма / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка / укл. Г. М. Сагач, В. П. Олійник, О. А. Щербакова ; за ред. Г. М. Сагач. – Київ, 2000. – 19 с.
2. Риторика : навч. програма для студ. Ін-ту журналістики / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка / укл. : В. П. Олійник, О. А. Щербакова ; за ред. О. А. Щербакової. – Київ, 2002. – 26 с.
3. Щербакова Е. А. Встречи с риторикой любви, добра и милосердия как возможность глубокого осознания студентами духовных основ новой учебной дисциплины / Елена Анатольевна Щербакова // Риторика в системе гуманитарного знания : тез. VII Междунар. конф. по риторике (Москва, 29–

31 янв. 2003 г.) / Гос. ин-т рус. яз. им. А. С. Пушкина. – М., 2003. – С. 382–385.

4. *Щербакова О. А.* Є ідея! Авторська розробка з риторики гармонізуючого діалогу як нового виду аудіовізуального елітарного дискурсу / Олена Анатоліївна Щербакова // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Філол. науки. Комунікація у сучасному світі. – 2010. – № 2 (189). – С. 133–144.

5. *Щербакова О. А.* Концепція авторського проекту риторичної хрестоматії для студентів-журналістів / Олена Анатоліївна Щербакова // Наук. записки Ін-ту журналістики. – Київ, 2007. – Т. 28: лип.–вер. – С. 117–126.

6. *Щербакова О. А.* Основи педагогічної риторики : автор. навч. програма для слухачів Богословсько-педагогічних курсів Всеукраїнського Православного педагогічного товариства / Олена Анатоліївна Щербакова / авт.-укл. О. А. Щербакова ; Всеукр. Православ. пед. тов-во, Богословсько-пед. курси. – Київ, 2007. – 32 с.

7. *Щербакова Олена.* Бібліотека риторичних знань і старань журналіста-оратора від „А” до „Я”: концептуальна модель / Олена Щербакова // Теле- та радіожурналістика : зб. наук.-метод. праць. – Львів, 2010. – Вип. 9. – Ч. 2. – С. 380–387.

8. *Щербакова Олена.* Започаткування серії „Бібліотека риторичних знань і старань журналіста-оратора від «А» до «Я»” / Олена Щербакова // Методика викладання історико-журналістських дисциплін і професійні потреби : мат. секц. засідання каф. історії журналістики Міжнар. наук. конф. „Журналістика 2008: українське журналістикознавство, освіта, термінологія і стандарти” (Київ, 17–18 квіт. 2008 р.) / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики; Дослідн. центр історії укр. преси ; за ред. Н. М. Сидоренко. – Київ, 2008. – С. 75–77.

9. *Щербакова Олена.* Риторичні знання як базова категорія в аудіовізуальній сфері професійної і творчої діяльності православного журналіста-оратора / Олена Щербакова // Творчі та організаційні особливості функціонування сучасного медійного простору : зб. наук. праць / Нац. ун-т „Києво-Могилянська академія”, Галицький ін-т ім. В’ячеслава Чорновола. – Тернопіль-Львів : ЛА „Піраміда”, 2008. – Т. 1. – С. 283–288.

10. *Щербакова Олена.* Становлення наукової школи риторичної культури і публіцистичної майстерності у контексті дискурсу (Львів, 2007) про українську аудіовізуальну журналістику: pro et contra / Олена Щербакова // Пресознавчі студії: історія, теорія, методологія : зб. праць кафедри укр. преси і Дослідниц. центру історії західноукр. преси. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. – Вип. 2 (8), пам’яті проф. Володимира Здоровеги. – С. 220–223.